

УДК 811.112.242

Національно-культурна специфіка фразеологізмів

Власенко М. В.

Запорізький національний університет, м. Запоріжжя, Україна
vlasenko_m@ Rambler.ru

Стаття присвячена дослідженню національно-культурній складовій фразеологічних одиниць. З'ясовано, що фразеологічні одиниці є невід'ємною частиною національно-культурної спадщини народу та відображають його менталітет. Встановлено, що завдяки емоційному забарвленню фразеологізми передають у своєму змісті разом із денотативним значенням відтінки почуттів, настрою, ставлення мовця щодо предмета висловлювання.

Ключові слова: лінгвокультурологія, фразеологізм, лінгвокультурний аспект, національно-культурна складова.

Сучасний стан розвитку мовознавчої науки особливо в останній період відзначається посиленням інтересом до проблем фразеології. Формування фразеологічного фонду, внутрішня форма й мотивованість фразеологічних одиниць, їх системні відношення, теоретичні засади фразотворення – ось далеко не повний перелік проблем, які знаходять висвітлення в роботах дослідників. Особливу роль у втіленні національно-культурної самосвідомості народу та його ідентифікації відіграють фразеологізми, що виникають на основі образного уявлення про дійсність і відображають побутово-емпіричний, соціально-історичний та духовний досвід мовного колективу (Зубач О. А., Кияк Т. Р., Ковшова М. Л., Любчук Н. В., Ужченко Д. В., Kraas F., Sternkopf J.).

Наприкінці ХХ ст. центром лінгвістичних досліджень стає людське Я, тобто формується антропоцентрична парадигма. Одним із її продуктів є лінгвокультурологія – певне бачення світу крізь призму національної мови, коли мова виступає як засіб вираження особливої національної ментальності [1; 8].

Розглянемо основні терміни й поняття нового наукового напрямку. Центральним поняттям у лінгвокультурології є культура. Існує досить багато визначень цього терміна, але класичним є дефініція Е. Тейлора: «Культура – комплекс, що включає знання, вірування, мистецтво, мораль, закони, звичаї, а також інші здібності та навички, що були засвоєні людиною, як членом суспільства» [2, 452].

Лінгвісти також не залишаються осторонь у вивченні цього явища й подають свої тлумачення терміна, зважаючи на специфіку інтерпретації світу через мову. У своїх дослідженнях Телія В. М. зазначає: «Культура – особливий тип знання, що відображає дані про рефлексивне самопізнання людини в процесі її життєвих практик» [3, 13 – 24].

Феномен культури досить складний, але головне, що виділяють більшість дослідників – це своєрідне кодування форм суспільного існування людства, відображення колективної пам'яті, збереження загальнолюдських цінностей. Мова – невід'ємна частина культури, бо людина відтворює себе засобами мови, мова репрезентує існування людської думки, її рух та розвиток.

Національно-культурна специфіка фразеологізмів стає останнім часом традиційною темою досліджень у фразеології. Важливо відзначити, що фразеологізми являють собою національно-специфічні одиниці мови, що передають із покоління в покоління культурний потенціал народу. У них проявляються особливості будь-якої національної мови й у такий спосіб виражаються дух і своєрідність націй або даного народу.

Маслова В. А. вказує на дуже тісний зв'язок фразеологічних одиниць із фоновими знаннями носія мови, з культурно-історичними традиціями народу мовця конкретної мови. На її думку, фразеологічні сполучення приписують об'єктам ознаки, які асоціюються з певною картиною світу й виражають своє відношення до них, дають свою оцінку [1].

Національно-культурну специфіку фразеологізмів можна поділити на три категорії:

1. У сукупному фразеологічному значенні;
2. У прямому значенні вільного словосполучення, що було образно переосмислене;
3. У значенні окремих лексичних компонентів.

Що стосується першої категорії, то національно-культурна специфіка фразеологізмів у сукупному фразеологічному значенні пов'язана з безеквівалентними фразеологічними одиницями. Даний тип фразеологічних одиниць існує у будь-якій мові. Таке явище обумовлене тим, що фразеологізми мають властивість відбивати національну культуру комплексно, тобто своїми ідіоматичними значеннями. Деякі фразеологізми відбивають такі явища минулого й сьогодення однієї країни, які не мають прямих аналогів в інших національних культурах.

Друга категорія пов'язана з фразеологічними одиницями, які мають у своєму компонентному складі національно-культурний компонент і є нечисленими в німецькій мові. У прямому значенні сукупного словесного комплексу, у якому відбивається національно-специфічна ситуація, яка лежить в основі образно-словесного значення фразеологізму (або, насамперед, у прототипах фразеологізмів, тобто колись вільних словосполученнях, що розповідають про старі звичаї, про спосіб життя народу і з часом піддалися переосмисленню).

Маркированість національної специфіки створюється наявністю специфічних для даного народу слів, які входять до складу фразеологізмів, або для позначення яких-небудь реалій, відомих тільки носіям однієї нації або деяким, зв'язаних спільністю культури або релігії, а також своєрідні топоніми, антропоніми, гідроніми, характерні для якоїсь країни.

У випадку третьої категорії – у значенні окремих лексичних компонентів – фразеологізми мають властивість відбивати національну культуру комплексно, тобто своїми ідіоматичними значеннями. Деякі фразеологізми відбивають такі явища минулого й сьогодення однієї країни, які не мають прямих аналогів в інших національних культурах. Національна специфіка фразеологізму може також відбивати історію народу і його своєрідні традиції, звичаї, його характер, споконвічно закладені в його прототипі.

У той же час не можна перебільшувати роль національно-культурного компонента у фразеологічній картині світу. У фразеологічних системах української й німецької мов існує значна кількість інтернаціоналізмів, а також фразеологізмів, пов'язаних із загальнолюдськими знаннями про властивості реального світу. Відмінності в їхній образній основі пояснюються не стільки їхньою культурною своєрідністю, скільки розбіжністю техніки вторинної номінації в різних мовах.

Вивчення національно-культурної специфіки фразеологізмів проводиться в плані її вираження. Національно-культурний компонент – це вхідна до складу

фразеологізму лексика, у якій утримується географічна, історична й культурно-побутова співвіднесеність.

Проблеми розкриття й опису національно-культурної специфіки фразеологізмів тісно замикаються із проблемами дослідження людської свідомості, сприйняття світу й шляхів його усвідомлення, відбитих у мові. Усе, що говорить людина, проходить когнітивну обробку – інтерпретацію через систему етнолінгвістичної інформації.

Погляд на світ здійснюється через знаки культури, її стереотипи, символи: значення мовного знака тим самим співвідноситься з культурно-національною системою світобачення, втіленого в знаках культури. Загальний зміст різних ситуацій у реальному світі неоднаковий для різних народів. Вивчення фразеологізму поза ідеографічним масивом, що відображає той або інший фрагмент картини світу, не дозволяє зрозуміти шляхи виділення й визначення даного фрагмента в мовній свідомості носіїв мови, специфіку образного структурування картини світу, що відбита у фразеологізмі.

Когнітивний аналіз, заявлений новою парадигмою дослідження фразеологічних одиниць, що базується на дослідженні Телія В. М. і розумінні фразеологізму як знака з максимально повним семантичним набором, кодифікованим у формі значення у вигляді макрокомпонентів, що охоплюють граматику, денотацію, оцінку, мотивацію, емоції й стилістичну маркованість, є принципово новим підходом до знакової функції фразеологізму, що не просто позначає, але й виражає відношення до позначуваного, не просто називає, але й повідомляє, при цьому будучи як би згорнутим текстом, що включає в себе (окрім граматичного) ще й кілька блоків інформації, що формують зміст фразеологізму.

Важливо зазначити, що структура фразеологічного значення припускає обов'язкову наявність специфіки, яка відбиває самотність, стереотипи, еталони, фонові знання про реалії тієї або іншої лінгвокультури, що знаходить своє відбиття в національно-культурному компоненті. В такому випадку маркованість може бути виражена як в одному з компонентів фразеологічного значення (денотат, сигніфікат, конотації), так і в кожному з них. Значимість національно-культурного компонента дуже важлива, тому що саме він дозволяє адекватно сприйняти й передати інформацію. При відтворенні тої чи іншої фразеологічної одиниці на будь-якій мові у свідомості носіїв мови обов'язково виникає фразеологічний образ. Оскільки це явище є багатоплосковим і складним, то може бути мотивовано внутрішньою формою або виникати в результаті сучасного переосмислення й розуміння ідіоми, коли внутрішня форма невідтворена й неможливо вичленувати семантично релевантні ознаки. Обрана з існуючої безлічі властивість відбиває спосіб світобачення, менталітет народу.

Таким чином, національно-культурна специфіка фразеологізмів може бути відбита в конотативному аспекті значення, а також у самому образі й способах переосмислення ситуацій, покладених у його основу. Основними причинами її виникнення є наступні: різниця менталітету, варіативний характер образного мислення різних народів, особливості умов життя тієї або іншої лінгвокультурної спільноти й ін.

Факт наявності національно-культурного компонента в структурі фразеологічного значення може вважатися мовною універсалією, тому що є актуальним в ідіоматиці різних мов. Такий компонент є невід'ємною частиною структури фразеологічного значення в силу образного подання, що виникає у свідомості людини тієї або іншої лінгвокультурної спільноти, на підставі якого й з'являються фразеологізми в тій або іншій мові.

В. фон Гумбольдт вважав, що мова – це діяльність індивіда, яка тісно пов'язана з народною (національною) самосвідомістю [4, 372 – 373].

Отже, національну мовну картину світу формує цілий ряд факторів, зокрема географічний, історичний, культурний, релігійний і під їх впливом формується так

звана національна психологія та національна мовна особистість (національний менталітет). Важливою є думка Почепцова О.Г., що мовне уявлення світу можна розглядати як мовне мислення, оскільки, по-перше, уявлення світу – це його усвідомлення, або інтерпретація, а не просте «фотографування», і по-друге, уявлення, яке розглядається, або відображення, носить мовний характер, тобто здійснюється у формі мови та існує у формі мови. Співвіднесення між певною ділянкою світу та його мовним уявленням можна визначити як мовну ментальність [5, с. 111].

Важливим є те, що національні особливості виявляються у специфічній образності фразеологізмів, яка виникає внаслідок оригінального поєднання понять, що створюється на основі постійних асоціативних реалій, тобто словесних образів-символів, які є результатом образного переосмислення предметів і явищ та у результаті метафоризації, окрім прямого значення, можуть уживатися переносно для позначення властивостей інших предметів та людських емоцій. У процесі аналізу образної системи фразеології стає зрозумілим, що сам вибір образу-прототипу – це вже вираження національного світосприйняття. Тісно взаємодіючи один з одним, обидва феномени – мова й культура – мають більшу зону перетинання в силу того, що мова є одним з найважливіших способів об'єктивації, трансляції культури, являє собою квінтесенцію будь-якої етнічної культури, її своєрідності.

Мова є невід'ємним компонентом мислення, а простір значень – це відбиття культурної свідомості, яка пов'язана з характерним для того або іншого співтовариства зі своїм власним світобаченням. Це проявляється в появі національно-культурної маркованості фразеологізмів як результатів похідної номінації. Основною властивістю фразеологізму є образність, яка пов'язана з духовною культурою даної мовної спільноти, і тому може свідчити про її досвід і традиції. Національна культура служить об'єднуючим народ фактором.

Список літератури

1. Маслова В. А. Лингвокультурология: учеб. пособие для студ. высш. учеб. Заведений / Валентина Авраамовна Маслова. — М. : Издательский центр «Академия», 2001. — 208с.
2. Культура и культурология: Словарь / сост. и ред. А. И. Кравченко. — М. : Академ. проект; Екатеринбург: Деловая книга, 2003. — 928 с.
3. Телия В. Н. Первоочередные задачи и методологические проблемы исследования фразеологического состава языка в контексте культуры / Вероника Николаевна Телия // Фразеология в контексте культуры. — М. : Языки русской культуры, 1999. — С. 13 – 24.
4. Гумбольдт В. Язык и философия культуры / Вильгельм фон Гумбольдт. — М. : Прогресс, 1985.— С.372 – 373.
5. Почепцов О. Г. Языковая ментальность: способ представления мира / Олег Георгиевич Почепцов // Вопросы языкознания. — 1990. — № 6.— С. 111.

Власенко М. В. Національно-культурная специфика фразеологизмов // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации» Том 27 (66). № 1. Ч.2 – С. 34-38

Статья посвящена исследованию национально-культурной составляющей фразеологических единиц. Выяснено, что фразеологические единицы являются неотъемлемой частью национально-культурного наследия народа и отражают его менталитет. Установлено, что благодаря эмоциональной окраске фразеологизмы передают в своем содержании вместе с денотативным значением оттенки чувств, настроения, отношение говорящего к предмету высказывания.

Ключевые слова: лингвокультурология, фразеологизм, лингвокультурный аспект, национально-культурная составляющая.

Vlasenko M.V. National-cultural specific of the phraseological units // Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. – Series: Philology. Social communications. – 2014. – Vol. 27 (66). No 1.2 – P.34-38

The research deals with the phraseological structure of the language, existence and functioning of the national-cultural component in it. The language is the major way of formation and existence of man's knowledge about the world. Firstly, it is the basis for the development of linguistic picture of the world, one of the deepest layers of the picture of the world. Secondly, language expresses and explicates other pictures of the human world which enter into the language via special lexicon, introducing the features of a person and his culture. It is important to draw that phraseological units are an integral part of the national cultural heritage of the nation and at the same time represent the mentality of it. The peculiarity of the existence of non-verbal symbols forms is their static character. But in contrast to the non-verbal symbols a language symbol, as a means of characterization, has the ability to create new shades of meanings. It is concluded that the phraseological unit is a complex system, which can not be explained at once and it requires some interpretation. Facts about country's history, geography, economy, lifestyle are all represented in the semantics of many phraseological units, thus we can talk about national cultural phraseological semantics. Today, many linguists recognize that a large layer of phraseology occurs precisely on a national basis. The results underline that the emotional coloring of the phraseological units represent in its content together with the denotative value shades of feelings, moods, the speaker's attitude to the subject.

Key words: linguistics, phraseological units, language symbol, national-cultural component.

Поступила до редакції 16.11.2014 р.